

België en Congo (1): de ketens van een onverwerkt verleden tijd¹

Juni 2010

Twee jaar geleden had een diplomatieke rel België en haar voormalige kolonie Congo in zijn greep. De toenmalige minister van Buitenlandse Zaken had in klare bewoordingen corruptie en onrecht in Congo aan de kaak gesteld, met als argument dat ons land als donor van ontwikkelingsgelden het moreel recht, ja, de plicht heeft om dergelijke zaken niet uit de weg te gaan. President Joseph Kabila heeft als antwoord zijn ambassadeur en consul teruggeroepen uit België met het verwijt dat België zijn land

niet als een volwaardige soevereine staat erkent.

Het conflict gooide bovendien nog eens extra olie op de toch al gespannen communautaire verhoudingen in België, toen Franstalige politici minister De Gucht “unilateralisme, paternalisme en arrogantie” verweten. In het commentaar van De Standaard (ma 24-5-'08, Peter Vandermeersch) kreeg De Gucht alle gelijk van de wereld: *“want welk zinnig mens kan nu kritiek hebben op de uitspraken van Karel De Gucht over Congo en zijn corrupte machthebbers?..”*

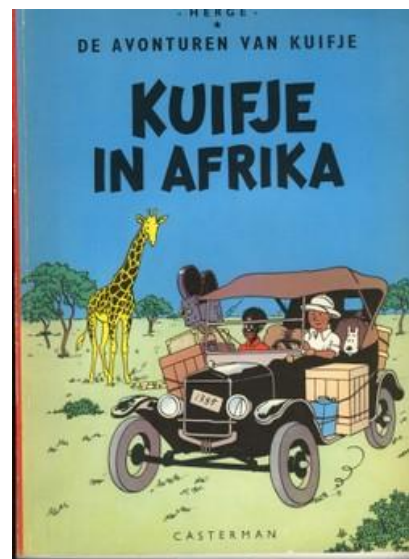
Of op een ander niveau: *“Klacht wegens racisme tegen ‘Kuifje in Afrika’*. In de zomer van 2007 diende een Congolese student een klacht in tegen het bekende stripalbum van Hergé “Kuifje in Afrika”, vanwege beledigende stereotypen over Congolezen. In de kranten volgde een stortvloed aan reacties van verontwaardigde lezers.

In de 2 jaren sedertdien zijn de relaties tussen onze landen bij wijlen wat minder gespannen, maar nog altijd bijzonder complex, zoals de commotie rond het aanstaande bezoek van onze koning aan Congo heeft duidelijk gemaakt.

Hoezeer onze minister van toen en alle Kuifje-liefhebbers ook gelijk kunnen hebben, toch lijkt er een wereld van onbegrip, wantrouwen en onverwerkte pijn te liggen tussen de twee landen, die om historische redenen zo nauw met elkaar verwant zijn geraakt. Geleidelijk aan lijken de Belgen zich bewust te worden van wat er zich in de Congo

werkelijk heeft afgespeeld in de jaren van Leopold II (1885-1908). De recente stortvloed van publicaties en documentaires in het kader van de herdenking van de 50-jarige onafhankelijkheid zijn een indicatie, dat aan de tijd van onwetendheid een einde is gekomen. Er is tenminste geen excuus meer voor.

Toch geloven wij dat kennis niet genoeg is. Zou het kunnen dat deze misdaden tegen de menselijkheid nog altijd doorwegen op de betrekkingen vandaag? Zou het kunnen dat God ons deze schuld vandaag nog collectief toerekent, zolang wij niet tot berouw en schuldbelijdenis

¹ In dit document bundelen we drie artikels over de koloniale geschiedenis van België en Congo in het kader van het “Verzoeningscomité Congo-België” en de 50-jarige onafhankelijkheid van Congo (30 juni 2010).

overgaan?

Zoals gezegd lijkt er de laatste 20 jaar wat beweging te komen onder historici. Men neemt openlijker afstand van de oorspronkelijke “officiële” geschiedschrijving, die traditioneel koning Leopold II afschilderde als de weldoener van Afrika, bestrijder van de slavenhandel, en bevorderaar van de missies. Ja, er werden ook wel fouten toegegeven, maar kwam dat niet bij elke koloniale macht uit die tijd voor?

Oudere kritische studies van Belgische onderzoekers als Jean Stengers in de jaren '50 zijn aan het grote publiek grotendeels voorbijgegaan. Vanaf midden jaren '80 bereikte Daniël Vangroenweghe een iets groter publiek met zijn 'Rood rubber'. Zijn onderzoek en dat van A.M. Delathuy (pseudoniem Jules Marchal) werden eind jaren '90 verwerkt in de gepopulariseerde versie van de Amerikaanse journalist Adam Hochschild's bestseller *'King Leopold's ghost and the Congo'*. Grotendeels

hierop gebaseerd zorgde de kritische BBC tv-documentaire *'White king, red rubber, black death'* over deze periode in 2004 voor commotie, toen toenmalig minister van BZ Louis Michel nog vóór de uitzending zich in een fel communiqué afzette tegen de reportage als zijnde “*partijdig, volledig ongenueanceerd*” en zelfs “*negationistisch*”. Niettemin zond Canvas de reportage uit, en zo kon een groter publiek kennis nemen van de talloze misdaden begaan in Congo Vrijstaat. Inmiddels zijn al weer ruim 3 jaar verstreken. Nog in 2007 waren, volgens Guy Vanthemsche, genoemde studies en reportage “*er niet in geslaagd de clichés uit te bannen uit de visie van het brede publiek*” (Congo, de impact van een kolonie op België, 2007).

Maar wat is in deze kwestie ons aandeel als evangelische christenen? Gaat het ons werkelijk aan het hart wat meer dan een eeuw geleden in naam van onze voormalige koning is bedreven? Zijn er ooit tranen van berouw geweend door de kerk, die in het kielzog van de Belgische plunders haar missionarissen zond, maar haar mond hield over moordpartijen en onmenselijke dwangarbeid van de staat, ja, die zelf dwangarbeid van geroofde kinderen in haar missieposten organiseerde, en de koning daarbij als schutspatroun der missies en kerk verheerlijkte? In dit en volgende documenten wil ik daarom de aandacht vragen voor de ontzagwekkende historische schuld, die ons land heeft opgelopen (en overgenomen) in de periode dat haar koning, Leopold II (1865-1909), over een gebied in Centraal-Afrika heerste dat 80 maal de omvang heeft van België.

Dat ik hierin protestants-evangelische kerken betrek heeft alles maken met onze priesterlijke roeping in dit land: voorbede zonder kennis is dwaas, maar kennis zonder schuldbelijdenis wordt door God niet gehonoreerd.

Zou het kunnen dat opwekking in België wordt tegengehouden door het ontbreken van een krachtige veroordeling van het immense onrecht door onze soeverein en zijn handlangers hebben begaan in de periode 1885-1908, als gevolg waarvan volgens sommige ramingen direct en indirect (uitputting, ziekten) 10 miljoen Congolezen het leven lieten? (A. Hochschild, “de

geest van Leopold II en de plundering van de Congo”, verwijst hier naar onderzoek van antropoloog J. Vansina, volgens wie de bevolking tussen 1880 en 1920 wellicht gehalveerd werd). Anderen (recente studie van Guy Vantemsche, *Congo, de impact van een kolonie op België*, Lannoo, 2007) houden het bij “*honderdduizenden tot enkele miljoenen*”. Hieronder vallen in de eerste plaats de slachtoffers van de strafexpedities van het ‘Force Publique’, maar ook de talloos velen die stierven aan de mishandelingen, uitputting door zware dwangarbeid, dodelijke transporten, honger, en ook verscheidene ziekten, die de verzwakte bevolking in sommige streken decimeerde (Num.34:33, Deut.19:10-13, 15-21, Ps.94, 1 Kon.2:5-6, 1 Kon.21).

Op 18 oktober 2008, toen het precies 100 jaar geleden was dat Congo Vrijstaat aan de Belgische overheid werd verkocht door onze toenmalige koning, werd een startschot gegeven voor een proces van bewustwording, bezinning, verootmoediging en berouw. Op 19 juni 2010, tijdens de 50-jarige herdenking van de onafhankelijkheid van Congo, zal dit proces D.V. uitmonden in een grote verzoeningssamenkomst, met publieke schuldbelijdenis namens onze kerken naar de Congolese gemeenschap in België, alsmede naar de Congolese kerken en overheden in het moederland. Wij lezen hierbij de schuldbelijdenis voor die wij in 2008 in Kinshasa hebben voorgelezen tijdens de Europees-Afrikaanse verzoeningsconferentie. Bij deze gelegenheid hebben wij vertegenwoordigers van alle kerken uitgenodigd in België en Congo, alsmede het koningshuis en vertegenwoordigers uit de politiek. We willen een ondertekende verklaring naar genoemde autoriteiten verzenden en alsmede aan de ambassadeur van Congo in ons land.

Het is ons gebed dat wij als christenen ons ten volle bewust zullen worden van de morele verantwoordelijkheid van ons land voor de misdaden van het verleden en de absolute noodzaak om ons hierover te verootmoedigen en schuld te belijden t.o.v de Almachtige en het Congolese volk.

Hartelijk dank voor uw aandacht,
in Christus, onze Redder en Koning,

Philip Quarles van Ufford (lid van Pray4belgium-comité)

www.pray4belgium.be

België en Congo (2), hoe het begon

(tweede studie in het kader van het verzoeningsproces België-Congo)
oktober 2008

“The conquest of the earth, which mostly means the taking it away from those who have a different complexion or slightly flatter noses than ourselves, is not a pretty thing when you look into it too much. What redeems it is the idea only. An idea at the back of it; not a sentimental pretence but an idea; and an unselfish belief in the idea - something you can set up, and bow down before, and offer a sacrifice to”²

Joseph Conrad (Heart of Darkness)

Toen de beroemde ontdekkingsreiziger Henry Morton Stanley in de jaren '70 van de 19e eeuw het Congo-bekken verkende door van Oost- naar West-Afrika door te stoten, was het continent nog grotendeels een blinde vlek op de wereldkaart. Sinds het einde van de 15e eeuw hadden de Portugezen zich wel in de monding van de Congo-rivier gevestigd, vanwaaruit in de volgende eeuwen vele honderdduizenden Congolezen³ werden getransporteerd naar Amerika (net als de Nederlanders, Britten en Arabieren vanuit andere havens miljoenen slaven exporteerden naar de katoenplantages). In dit geschrift willen we niet ingaan op het onnoemelijke onrecht en lijden van de slavernij. We staan stil bij een nieuwe episode van het Europese imperialisme in de 2e helft van de 19e eeuw, die gepaard ging met een onverzadigbare honger naar goedkope grondstoffen, uitbreiding van land en zo politieke macht op internationale schaal en persoonlijke drang naar verrijking en avontuur. Een nieuw imperialisme dat vaak gevoerd werd onder het vaandel van een nobel idee ... de bestrijding van de slavernij en het brengen van de beschaving, maar dat in

² “De verovering van de aarde, wat eigenlijk niet anders betekent dan dat men het afpakt van mensen met een iets ander voorkomen, een iets plattere neus dan de onze, is - als je er wat te goed naar kijkt - niet iets moois. Wat het overleefd houdt is de idee. De idee als ruggengraat ervan. Niet een sentimenteel voorwendsel, maar een idee, en een onzelfzuchtig geloof in de idee, iets wat je kunt oprichten, waar je voor kunt neerbuigen, waar je offers voor kunt brengen” (p.20)

In zijn beroemde novelle ‘Heart of Darkness’ (het duistere hart, n.l. van het ‘onbeschaafde’ Afrika, maar ook en vooral: het duistere hart van de ‘beschaver’) beschrijft Joseph Conrad zijn ervaringen met de ‘nobe’ aspiraties van deze beschavingsdrang (‘an idea’) in een hallucinerend verslag van wat dat in de praktijk betekende. Op basis van dit boek maakte Francis Coppola zijn beroemde film ‘Apocalypse Now’ (als aanklacht tegen de Amerikaanse ‘bevrijding’ van Vietnam)

³ Het woord ‘Congolezen’ is natuurlijk een anachronisme. Beter is te spreken van een verzameling van zeer verschillende etnische stammen en koninkrijken, gescheiden door grote geografische en taalkundige barrières, behorend tot Midden Afrika.

feite niet meer was dan een ongebreidelde en gewetenloze honger naar geld en macht, ten koste van miljoenen onschuldige mensenlevens.

We beperken ons tot het gebied dat in 1885 door en voor onze tweede koning, Leopold II, werd

veroverd en quasi privé beheerd onder de naam van Congo Vrijstaat. Onder grote internationale druk werd de koning 23 jaar later, in 1908, gedwongen zijn gebied af te staan (dat is: voor véél geld verkocht) aan de Belgische overheid, hetgeen op 18 oktober/15 november dit jaar precies 100 jaar geleden zal zijn.

In deze studie⁴ willen we ons voornamelijk richten op de gebeurtenissen, achtergronden en motieven voorafgaand aan de formele erkenning van de Congo Vrijstaat in 1885. Doel is niet een louter historische beschrijving te geven van deze periode (zie o.a. de genoemde studies hierover) maar om een aanzet tot bezinning en verootmoediging te geven in onze kerken (zie ons eerste document hieromtrent: "België en Congo: de ketens van een onverwerkt verleden tijd").

Kolonisatie werd door de Europese grootmachten in de 19e eeuw als volkomen gerechtvaardigd beschouwd. De honger naar goedkope grondstoffen en de politieke rivaliteit tussen landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland leidden aan het eind van de 19e eeuw tot een razendsnelle verdeling van grote delen van het

aardoppervlak. De kolonies werden zonder scrupules toegevoegd als toeleveringsgebieden aan het moederland. Dat de oorspronkelijke bevolking in één beweging zouden meeprofiteren van de weldaden van de Europese 'beschaving' was voor hen mooi meegenomen, maar diende vooral als legitimatie en camouflage voor een grenzeloze roofzucht⁵.

België is in die periode koploper en spil van de economische ontwikkeling op het continent. Vanaf haar ontstaan in 1830 is ze echter gedwongen tot een strikte neutraliteitspolitiek t.o.v. de grootmachten. Ze moet derhalve behoedzaam zijn op het internationale toneel om deze status niet te verliezen.

Niettemin is de eerste Belgische koning, Leopold I, al veelvuldig bezig met het zoeken naar nieuwe kolonies in bijna alle delen van de wereld. Zijn zoon, Leopold II, zal deze zoektocht obsessief verder zetten, mede geïnspireerd door het voorbeeld van zijn oom en tante, de Britse koningin Victoria en Albert van Saksen-Coburg. Reeds 5 jaar voor zijn kroning, in 1865, schenkt de toekomstige koning aan minister van Financiën Frère-Orban een marmeren plaat met het opschrift: 'Il faut à la Belgique une colonie'. Hetzelfde jaar wil hij het sultanaat van Serawak

⁴ Ik beroep mij hierbij op enkele recente studies (Frans Buelens, Congo, 1885-1960, een financieel-economische geschiedenis, 2007 en Guy Vanthemsche, Congo, de impact van de kolonie op België, 2007), en 2 minder recente (Daniel Vangroenweghe, Rood rubber, Leopold II en zijn Congo, 1986, en Adam Hochschild, De geest van koning Leopold II en de plundering van Congo, 1998).

⁵ Enkele staaltjes van zo'n legitimatie zijn ondergebracht in een recente methode voor middelbaar geschiedenisonderwijs: *"Onze koning vatte het ontwerp op die onmetelijke, van natuurwege zoo bevoorrechte landstreken voor de Europeesche beschaving en den Europeeschen handel te openen. Vandaag rijzen talrijke verblijfplaatsen op aan de zoomen der meren en stroomen van Midden-Afrika, als zoovele brandpunten van beschaving"* (handboek lager onderwijs, 1899)
"Het groot vernuft van Leopold bracht een heerlijke colonie tot stand, en zij werd door hem afgestaan aan België. Nooit gaf een vorst zulk een geschenk aan zijn volk" (handboek lager onderwijs 1908)

(Noord Borneo) kopen, is hij vol lof over de Hollandse kolonisatiearbeid in Nederlands Indië (het boek van Multatuli over de keerzijde van dit systeem en op boogafstand van het paleis te Laken geschreven, heeft hij waarschijnlijk niet gelezen). Er passeert nog een lange rij van potentiële gebieden in Afrika en Azië de revue van zijn verbeelding. Telkens zoekt hij uit wie 'de legitieme rechten' heeft op deze streken en verzint hij manieren om zijn droom te verwezenlijken, telkens zonder gevolg. Dat de regering hem hierbij niet goedgezind is, uit angst voor torenhoge kosten en schending van neutraliteit, lijkt hem hierbij geenszins af te remmen.

Voor Leopold *"dienen de lucratieve koloniale en handelszaken die hij wil opzetten en waaraan hij wil participeren de materiële belangen en de grandeur van België. Hij is ook heel bekommerd om het patrimonium van de dynastie dat hij niet alleen wil vergroten, maar tegelijk behoeden voor versnippering"* (Vanthemsche).

Midden jaren '70 bereiken ontdekkingsreizigers als Stanley en Livingstone het hart van Afrika. Nu ziet Leopold zijn kans schoon om zijn droom te verwezenlijken, *"zijn droom om een koloniaal rijk op te bouwen..., waarbij hij het huis van Saksen-Coburg zag als de nieuwe farao's van het Afrikaanse continent"*⁶ (Buelens). Zelfs na de verovering van het immense Congo gaat hij op jacht naar Soedan (nieuwe farao over de Nijl?) en Ethiopië, hetgeen hem (en België) in diplomatieke nauwe schoenen zal brengen.

Als een avonturenroman laat zich vervolgens de periode na Stanley's doortocht van Oost naar West-Afrika lezen. Om een rookgordijn voor zijn werkelijke intenties op te trekken organiseert hij in 1876 in Brussel een grote Internationale Geografische Conferentie en overtuigt de publieke opinie in binnen- en buitenland van zijn nobele aspiraties als bringer van beschaving en strijder tegen de slavernij (vanuit Zanzibar door Arabische stammen). Groots bespeelt de koning zijn internationaal gehoor: *"Om het enige deel van onze aardbol waartoe de beschaving nog niet is doorgedrongen, daarvoor open te stellen, de duisternis die*

*over hele volken hangt te doorboren, is, waag ik te stellen, een kruistocht deze eeuw van vooruitgang waardig. (...) Het leek mij dat België, een centraal gelegen en neutraal land, een geschikte plaats voor een dergelijke bijeenkomst zou zijn... België mag dan wel een klein land zijn, maar het is gelukkig en tevreden met zijn lot; ik heb geen andere ambitie dan het goed te dienen"*⁷ (uit Leopolds openingstoespraak voor deze conferentie).

Leopold neemt vervolgens de grote en gevierde ontdekkingsreiziger persoonlijk in dienst om het Congo-bekken met zijrivieren verder in kaart te brengen, handelsposten aan te leggen, 'verdragen' te sluiten met lokale stamhoofden en koningen om grondgebied te verwerven. *"De verdragen moeten zo kort mogelijk zijn en moeten ons in een paar artikelen alles toekennen"*, zo beval Leopold Stanley. In de praktijk betekende dit dat dorpshoofden voor bijv. *"een lap stof per maand vrijelijk en uit eigen beweging, voor zichzelf en hun erfgenamen en opvolgers*

⁶ Opmerkelijk in dit verband is dat de patroonheilige van de stad Coburg (in Saksen, Duitsland), geboorteplaats van een aantal Europese vorstenhuizen (Engeland, België, Griekenland, Bulgarije), Mauritius is (St. Moritz of de heilige Mauritius), die volgens de legende een zwarte bisschop in de Romeinse provincie Mauretanië (N-Afrika) was.

⁷ De nationale hymne van Congo Vrijstaat ('vers l'avenir') uit 1905 laat er al minder gras over groeien: *"de tijd spoedt heen en bakent reeds de laan, waar ook nieuwere tijden ons wenken. Wij volgen fier en zullen langs de baan onze roemrijke vaad'ren gedenken. Is uw bodem hier klein, ginds toch wacht u een strand, als een wereld zo groot. Waar uw vlag staat geplant. Immer vooruit, dappere telgen, moedig en vrij, vast, hand in hand! God omsluite in zijn zegen de Belgen, vorst en land!"*

voorgoed ... de voorgenoemde Vereniging⁸ de soevereiniteit en geldende rechten geven over al hun grondgebieden... en door middel van arbeid of anderszins bij te dragen aan werkzaamheden, verbeteringen of expedities die de voorgenoemde Vereniging op enig moment zal doen uitvoeren in enig deel van deze grondgebieden.... Alle wegen en waterwegen die door dit land lopen, het recht om op deze tol te heffen, en alle jacht-, vis-, mijn- en bosrechten zullen het volledige eigendom van de voorgenoemde Vereniging zijn'' (op.cit. Hochschild p.78).

Buelens voegt daar aan toe dat waar men niet goedschiks verdragen wilde sluiten, men zou overgaan om deze kwaadschiks af te sluiten. Bovendien impliceerden deze contracten dat de

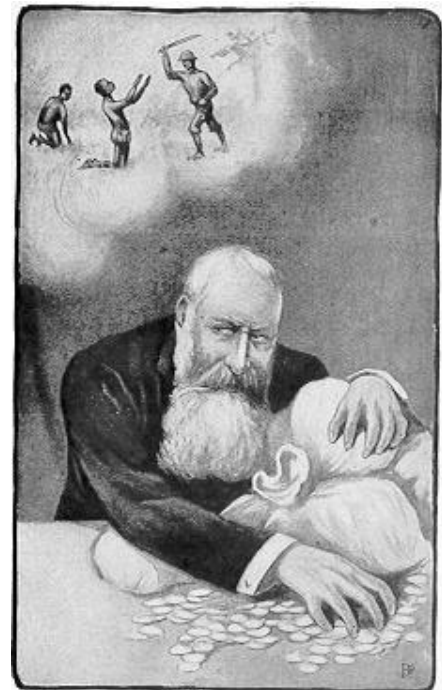

bevolking kon worden gerekruteerd voor arbeid (dwangarbeid dus). Noch volkenrechtelijk, noch in de cultuur van deze stammen was ook maar enige basis voor dergelijke

‘soevereiniteitsoverdrachten’. De Internationale Vereniging voor Congo zou op deze wijze geleidelijk een gebied verwerven zo groot als West-Europa, bestaande uit de meest uiteenlopende stammen, volken en koninkrijken, en later internationaal erkend als Congo Vrijstaat⁹.

Maar zover was het nog niet. Ook de andere grootmachten waren bij ‘the scramble for Africa’ geïnteresseerd geraakt in het Congo-bekken. De Fransen vestigden zich ten Noorden van de Congo-monding. Leopold beseft dat hij van zijn ‘vrije

handelzone’ nu een politieke entiteit moet maken om te overleven en gaat op zoek naar erkenning als ‘staat’. Ook de Engelsen en Portugezen zijn bezorgd om hun rol en sluiten in 1884 een verdrag waarbij de (oude) Portugese soevereiniteit over het mondingsgebied van de Congo (Matadi) wordt erkend. Dit zou echter de definitieve afsluiting van de handel via de Atlantische Oceaan betekenen en voor Leopold het einde van zijn droom. Hij belooft daarom vrijhandel in het gebied van de Vereniging in de hoop zo de Engelsen en Amerikanen te paaien. Tegelijk belooft hij Frankrijk dat het, in geval van mislukking van het experiment van zijn Vereniging, als eerste recht heeft op koop. In de veronderstelling dat Leopold spoedig failliet zal gaan aan zijn Congo, gaan de Fransen hier gretig op in. Het opkomende Duitse rijk (Bismarck) staat aanvankelijk zeer sceptisch tegenover de Leopoldiaanse droom, maar kan zich uiteindelijk wel vinden in deze oplossing, als vorm van machtsevenwicht tussen Engeland en Frankrijk. In zijn recente studie beklemtoont Vanthemsche dat deze geopolitieke omstandigheden tussen de Europese

⁸ D.w.z de ‘Internationale Vereniging voor de Congo’, een van de dekmantels voor de veroveringsmanie van Leopold.

⁹ Later zouden Congolezen onder Leopolds terreurbewind zelfs bescherming zoeken bij deze slavenhandelaars.

grootmachten van doorslaggevend belang zijn bij de totstandkoming van de politieke erkenning van Congo Vrijstaat. Het sluwe diplomatieke spel van Leopold zou zonder dit Europese machtsevenwicht onmogelijk zijn geweest. België zou zo, in de persoon van zijn vorst en als neutrale en kleine speler in Afrika, door de grootmachten als een aanvaardbaar alternatief worden geduld om te voorkomen dat een van de anderen teveel macht naar zich zou toe trekken.

Economische waarborgen van vrijhandel en de inmiddels legendarische status van Leopold als strijder tegen de slavernij en brenger van beschaving deden de rest.

Na zwaar lobbywerk bij het Congres door Leopolds Amerikaanse ambassadeur Sanford zullen de V.S. in april 1884 als eerste grootmacht de aanspraak van Leopold op Congo officieel erkennen. Senatoren uit de Zuidelijke staten hoopten hiermee een 'solution' (Amerikaans voor 'Endlösung') voor de miljoenen nog maar kort bevrijde negerslaven in de V.S. te vinden, die in Congo hun nieuwe thuisland zouden kunnen vinden. Via Sanford wist Leopold geslepen de gevoelens van de Amerikanen te bespelen door te spreken over zijn beschavende invloed, als tegenwicht tegen de praktijken van de afschuwelijke 'Arabische' slavenhandelaars¹⁰. Om de Amerikanen te charmeren sprak de koning liever over 'onafhankelijke staten' onder bescherming van de Vereniging, terwijl hij later met evenveel gemak de term 'staten' weer wegliet in zijn documenten.

In de aanloop naar de conferentie van Berlijn¹¹ (van november 1884 tot februari 1885) erkent na de V.S. nu ook Duitsland Leopolds aanspraken op het enorme gebied dat later bekend wordt als de Congo Vrijstaat en is Frankrijk gerustgesteld door het pas verworven 'recht van voorverkoop'. Wanneer de 'beroemde' conferentie, waar het Afrikaanse continent als een taart verdeeld wordt onder de Europese mogendheden, begint, is Leopold zelf niet uitgenodigd. Niettemin is hij er zeer nadrukkelijk vertegenwoordigd, zowel door de alom gerespecteerde Stanley, die net 5 jaar voor de koning in het Congo-bekken gewerkt heeft, als door

zijn Amerikaanse ambassadeur in Brussel Sanford, door wiens verdiensten de V.S. als eerste 's konings aanspraken erkennen. Na intensief diplomatiek onderhandelen en contact met de vorst in Brussel vanuit Berlijn gaan ook de Britten overstag. De zeehaven Matadi aan de benedenloop van de Congorivier komt in Leopolds handen, waardoor de toevoer van en naar het binnenland gegarandeerd is.

¹⁰ Conrad (Heart of Darkness) geeft een treffende illustratie van wat dit betekent door de rollen eens om te draaien: "Well, if a lot of mysterious niggers armed with all kinds of fearful weapons suddenly took to travelling on the road between Deal and Gravesend, catching the yokels right and left to carry heavy loads for them, I fancy every farm and cottage thereabouts would get empty very soon. Only here (Congo, FQ)) the dwellings were gone too." (p.39) "Als nu eens een geheimzinnige troep negers, gewapend met allerlei afschrikwekkende wapens de weg nam van Oostende naar Brugge, terwijl ze links en rechts boerenpukkels dwongen om zware lasten voor hen te dragen, dan stel ik mij voor dat elke boerderij en elk landhuisje in de omgeving spoedig leeg zou raken. Alleen hier (in Congo, FQ) waren ook de woningen verdwenen" (vrije vertaling FQ).

¹¹ De Conferentie van Berlijn duurde van november 1884 tot februari 1885 en regelde en bevestigde de handelsverdragen en de verdeling van Afrika tussen de Europese grootmachten.

Op de slotbijeenkomst van de conferentie wordt Leopold in absentia als de grote weldoener van Afrika gelauwerd met een staande ovatie. Indirect en bijna geheel onwetend wordt België via haar koning zo betrokken bij een gebied dat ruim 76 keer groter is dan zichzelf. Ook al laat de constitutie niet toe dat de koning over een ander land koning wordt dan België, toch zal Leopolds vindingrijkheid ook hieraan een mouw weten te passen (‘koning-soeverein’, ‘eigenaar van Congo’) en via stille diplomatie en intrige de politieke tegenstand tegen zijn koloniale aspiraties vakkundig elimineren. Op geen enkele wijze is de Belgische staat betrokken bij het begin van deze onderneming, noch bij de uitvoering ervan.

Toegegeven, de honger naar gebied, macht en geld was niet voorbehouden aan Leopold alleen. Hochschild (p.90) beschrijft deze ‘geest van Berlijn’ in Stanley’s eigen woorden: *“Meer dan enig ander had Stanley de aanzet gegeven voor de grote Afrikaanse landkoorts, maar zelfs hij voelde zich ongemakkelijk bij de hebzucht die in de lucht hing. Het herinnerde hem, zei hij, aan hoe ‘mijn zwarte volgers tijdens onze reizen met glimmende messen aanvielen op geslacht wild’. De Conferentie van Berlijn was de ultieme uitdrukking van een tijdperk waarin het pas ontdekte enthousiasme voor democratie duidelijke limieten kende en geslacht wild geen stem had in te brengen.....Niet één Afrikaan zat aan de tafel in Berlijn.”*

Als wij Leopolds staat aanklagen, klagen we de hele Europese onderneming in Afrika en elders aan. Gevernist met mooie discours van beschavingsdrang en wetenschap, was zij niets dan een ongebreidelde drang naar macht en geld. Begrip voor deze context pleit onze koning echter geenszins vrij. De vier door mij bestudeerde historici zijn unaniem in hun veroordeling van de gewiekste en leugenachtige manier waarop Leopold zijn zin doordreef. Zelfs de genuanceerde Vanthemsche schetst bepaald geen flatterende beeld: *“De koning heeft een hele trukendoos gebruikt om zijn Congolese onderneming te lanceren en vervolgens tot elke prijs gaande te houden. Rookgordijnen en stromannen; humanitaire en filantropische alibi’s; omkoping van journalisten en propagandacampagnes om de nationale en internationale publieke opinie te beïnvloeden; schijnheiligheid, manipulatie van officiële teksten, vrijwillige weglatingen en platte leugens, zelfs tegenover landen als Groot-Britannië en de Verenigde Staten of tegenover de regering van zijn eigen land; woordbreuk, improvisaties en onverwachte wendingen: al die knepen koppelt hij aan een ongelooflijke vasthoudendheid, een enorme werkkraft en aan een voortdurend beroep op zijn persoonlijk fortuin”* (Vanthemsche p.29).

In een volgende studie zullen we zien dat Leopolds Congo zich ook op het gebied van schending van mensenrechten uitermate negatief onderscheidde van de al weinig rooskleurige reputatie van andere koloniën.

Ondanks dat België tegen wil en dank in het ‘Congolese avontuur’ is terecht geraakt:

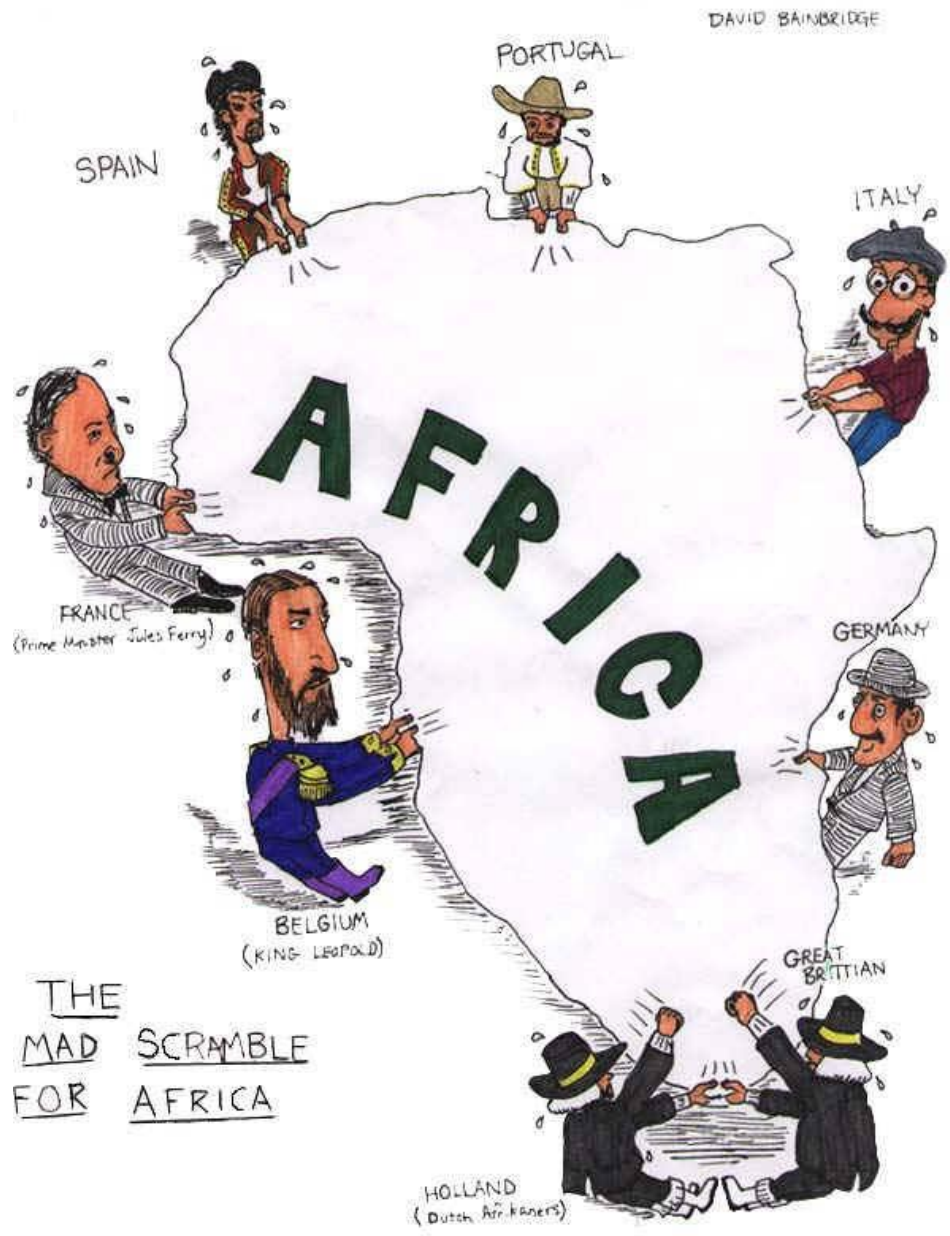
- Laten we, als Belgen, schuld belijden aan God en onze Congolese broeders voor de schaamteloze landroof die in naam van onze koning is gepleegd in Congo. (Ex.20:15 “gij zult niet stelen” en 20:17 “gij zult niet begeren”)
- Laten we schuld belijden voor de leugens en hypocrisie waarmee deze schandelijke onderneming werd getooid (Ex.20:16 “gij zult geen vals getuigenis afleggen”)¹²

¹² Illustratief voor dergelijke hypocrisie vond ik in een onlangs ontvangen exemplaar van De Zes (randgemeenten), met daarin de Nieuwe Brabançonne van 1930:

“Juicht, Belgen, juicht! in vreugdevol akkoorden, van Haspengouw tot aan het Vlaamsche strand, van Noord tot Zuid, langs Maas en Scheldeboorden. Juicht, Belgen, juicht, door gansch het Vaderland! Een manlijk volk moet manlijk durven zingen, terwijl zijn hart van eedle fierheid beeft. Nooit zal men ons een morzel grond ontwringen, zoolang een Belg, ‘t zij Waal of Vlaming leeft!..”

- Laten wij plaatsvervangend belijden, dat dit gebied ons nooit toekwam, en onze aanwezigheid aldaar slechts gerechtvaardigd zou zijn geweest in zoverre zij een werkelijk onbaatzuchtig dienstbetoon en verkondiging van het goede nieuws van Jezus Christus beoogde.
- Laten we de onderneming van de Congo Vrijstaat eens bekijken vanuit het perspectief van een ander verhaal van landroof, n.l. door koning Achab (de wijngaard van Nabot: 1 Kon.21). Noteer de overeenkomsten (en verschillen)

door Philip Quarles van Ufford (Comité Pray4belgium – www.pray4belgium.be)

Zijn wij manlijk genoeg om voor Gods aangezicht deze zonden te belijden en ons ervan te bekeren?
Misschien dat het ook de communautaire verhoudingen ten goede zal komen?

België en Congo (3): over leven en sterven in Congo Vrijstaat

(derde studie in het kader van het verzoeningsproces België-Congo)

Juni 2010

“The horror, the horror” (Heart of Darkness, Joseph Conrad)

“Want de wortel van alle kwaad is de geldzucht.” (1 Timotheüs 6:10)

“Time past and time present are both present in time future” (T.S.Elliot)

Inleiding

In onze twee vorige artikels (“België-Congo, een onverwerkt verleden” en “België-Congo, hoe het begon”)¹³ hebben wij ons verdiept in de aanloop naar het ontstaan van de Congo Vrijstaat. Nu willen we stilstaan bij de omvangrijke en ernstige

schendingen van de rechten van haar Congolese bewoners in de periode 1885-1908. De periode ná de overdracht aan de Belgische staat in 1908 hopen we later te behandelen. Met deze studie willen we niet ontkennen of minimaliseren dat ook goed en onbaatzuchtig werk is verricht door missies van verschillende kerken. Deze werken zijn het waard om vermeld te worden, maar vallen buiten het bestek van deze studie ter motivering van onze schuldbelijdenis. Ook zijn we niet blind voor het feit dat de tijdsgeest van het kolonialisme een Europees fenomeen was, en dat alle betrokken landen zich hebben schuldig gemaakt aan ernstige schendingen van basale mensenrechten. Evenmin willen we suggereren dat de huidige problemen in Congo uitsluitend het gevolg zouden zijn van onze koloniale bemoeienissen, alhoewel we hen hebben opgezadeld met een aartsmoeilijke start. Noch is het ons te doen om beschuldigingen te uiten tegen het koningshuis, wanneer we kritisch het bewind van het staatshoofd van de Congo Vrijstaat bespreken.

Als Bijbelgetrouwe christenen geloven we dat er – ondanks alle contexten – voor de zonde geen enkele verschoning is, en dat de hieronder beschreven misdaden flagrante overtredingen zijn van Gods heilige wet, waarop het oordeel van God rust. Christus heeft eens en voorgoed op Golgotha geboet

¹³ Deze zijn terug te vinden op www.pray4belgium.be (onder “verzoening”).

voor de zonde der wereld, ook voor deze zonden. Maar de Schrift zegt evenzeer: *“Indien wij zeggen dat wij geen zonde hebben, misleiden wij onszelf en de waarheid in ons niet....maken wij Hem tot een leugenaar”* (1 Joh.1:8-10). In de verzoeningsconferentie van Kinshasa (juni 2008) heeft de Belgische delegatie hier een begin mee gemaakt.

Uitgangspunt is om, na jaren van relatieve onwetendheid in ons eigen land en ook in onze kerken, meer licht te laten schijnen over deze misdaden, met als doel dat wij ons voor Gods aangezicht zouden kunnen verootmoedigen voor de zonden van onze voorvaderen. Gelukkig merken we dat er de laatste jaren voorzichtig sprake is van een kentering in de traditionele koloniale beeldvorming en zijn er enkele nieuwe evenwichtige werken verschenen over deze periode. De laatste maanden worden we zelfs overspoeld met publicaties en documentaires, die ook een groter publiek bereiken. We kunnen niet meer zeggen dat we onwetend zijn. Ik maak dankbaar gebruik van deze en oudere studies om samenvattend enkele feiten op een rijtje zetten. Hierbij heb ik getracht om zoveel mogelijk de verschillende historici zelf aan het woord te laten, maar besef toch dat elke presentatie (ook deze) in zekere zin de kleur van de auteur bevat.

Doel van dit schrijven is om in aanloop naar de verzoeningsconferentie van 19 juni a.s. doordrongen te zijn van de noodzaak tot verootmoediging en verzoening. Pas als de donkere bladzijden van onze geschiedenis gekend, erkend én beleden worden, kunnen ze in Gods ogen worden omgeslagen. Moge dit schrijven daarbij een hulpmiddel zijn voor hen die niet de tijd hebben om zich te verdiepen in alle literatuur hierover.

Ivoor en de strijd tegen de slavenhandel

Al vanaf het begin van de Congo Vrijstaat in 1885 was het koning Leopold II erom te doen om in het pas verworven gebied zo snel mogelijk grote winsten te maken¹⁴. Daartoe installeerde hij een eigen bestuursapparaat, waarvan hijzelf het soevereine hoofd was, met een hoofdzetel van de regering van de Vrijstaat in Brussel. Officiëren, soldaten en ambtenaren werden gestuurd naar Congo om het immense gebied verder te exploreren en vooral ook om zo snel en zoveel mogelijk Belgische handelsposten op te richten. In de beginjaren van de Vrijstaat werd er gretig gejaagd op ivoor, dat veel geld opbracht op de Europese markten. Hoewel bij het verdrag van Berlijn vrijhandel in de nieuwe Congostaat gegarandeerd was,

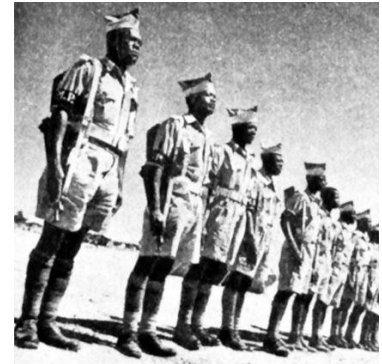
probeerde Leopold dit op alle mogelijke wijzen te omzeilen. Enorme commissies werden door de Vrijstaat berekend op de export van ivoor door andere landen. Voorraden ivoor in dorpen werden in beslag genomen door de Staat met hulp van de Force Publique, het leger van de staat, dat bestond uit Belgische officieren en soldaten uit West-Afrika en later uit Congo zelf¹⁵. In de zgn. ‘Arabische

14 Deze winsten werden aangewend voor de realisatie van grootse bouwprojecten in Brussel, Oostende en elders. Maar ook het koningshuis zelf heeft in niet onaanzienlijke mate geprofiteerd van deze rijkdom. Over de financiële impact van deze periode op het Belgische bedrijfs- en bankwezen, verwijs ik naar de studie van Frans Buelens: ‘Congo, de impact van een kolonie’

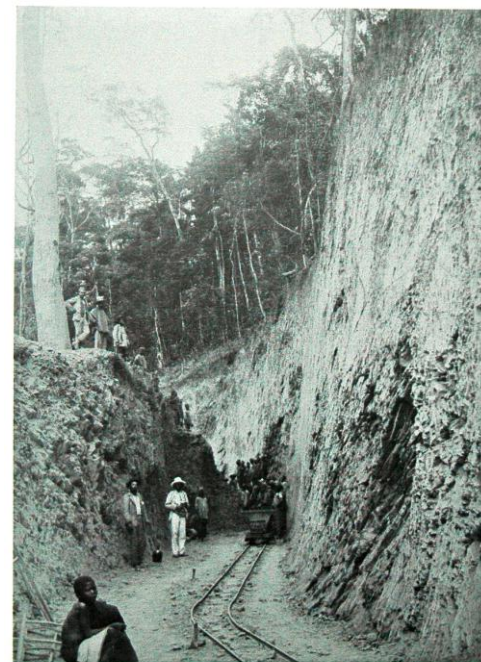
15 Uiteindelijk zou deze gretigheid ook het keerpunt worden toen de Belgische commandant Lothaire de Ierse ivoor- handelaar Charles Stokes in 1895 zonder vorm van rechtsgeldig proces terechtstelde op

campagnes', die in België werden voorgesteld als een heldhaftige strijd tegen de slavenhandel door de Arabieren in het oosten van Congo, ging het de vorst er voornamelijk om zijn commerciële belangen veilig te stellen door de Arabische ivoorhandel te blokkeren. Bovendien werden onder de dekmantel van deze campagnes grote gebieden veroverd. De grote Arabische campagne onder leiding van Van Kerckhoven was er op gericht om in het oosten gebieden te veroveren, en zo de aansluiting naar de Nijl te verzekeren¹⁶. *"De strijd tegen de slavernij is voor de koning nooit meer geweest dan een alibi om zijn materiële ambities te verbergen"* (Guy Vanthemssche). Frans Buelens stelt dat deze Arabische oorlog met een nooit geziene wreedheid werd gevoerd en steden als Kasongo en Nyangwe nagenoeg werden vernietigd met 70.000 doden en een grote hoeveelheid krijgsgevangenen tot gevolg. Toch werden de Belgische officieren van deze campagnes geëerd met pronkende standbeelden in ons land, die hun heldhaftigheid in de strijd om een nobele zaak (n.l. de bestrijding van de slavernij) aan de volgende generaties moesten tonen. Ook het museum van Oorlog in Brussel stelt deze campagne voor als een heldhaftige strijd van onze dappere voorvaders zeggend om de slaven te bevrijden uit de handen van de Arabische handelaren.

'Vrijgelatenen' en dwangarbeid

De op de Arabieren bevrijde slaven werden als 'vrijgelatenen' ingezet in het Force Publique, als dragers van ivoor en later van rubber of als goedkope arbeidskrachten bij de aanleg van spoorwegen. Door de onmenselijke afstanden, zeer zware lasten en gebrek aan voedsel en rust zijn vele duizenden bij de talloze transporten te voet bezweken. Ook zijn alleen al bij de dwangarbeid voor de aanleg van de spoorlijn van Matadi naar Leopoldstad waarschijnlijk 2000 (vooral West-Afrikaanse en Chinese) arbeiders om het leven gekomen door honger, uitputting, lijfstraffen, maar ook door allerlei tropische ziekten. Bij verschillende veroveringsexpedities werden soms hele dorpen leeggehaald en bewoners meegevoerd om als goedkope (dwang) arbeiders dienst te doen op andere plaatsen. We laten de overste van de Jezuïeten-orde in Congo Van Hencxthoven aan het woord: *"Zonder rekening te houden met de bloedige herendienst die de bevolking daar verschillende jaren lang met dragen geleverd heeft, houdt men niet op haar nieuwe lasten in mensen en in werk op te leggen....Men zal eindigen met dat ras van Beneden-Congo uit te roeien...men zou zeggen dat de inlanders slaven van de staat zijn, overgeleverd aan de willekeur van de administratie"* (in "Missie en Staat in Oud-Congo", A. M. Delathuy).

Aanleg van de spoorweg Matadi-Leopoldstad, Bembisi-woud, einde XIXe eeuw

beschuldiging van handel in wapens. De ware reden was dat Stokes als bedreiging werd gezien voor de ivoorhandel in Oost-Congo. Deze executie leidde tot internationaal protest van vooral Duitsland en Engeland en zou de Congo Vrijstaat internationaal voortaan in een slecht daglicht brengen (uitvoerig beschreven door Van Groeneweghe in 'Voor rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes).

¹⁶ Deze droom is uiteindelijk niet uitgekomen en heeft tot internationaal gezichtsverlies van de koning geleid.

Wat recruterings in sommige gevallen betekende voor de inlandse bevolking is opgetekend uit de mond van een jonge vrouw, Ilanga, die beschrijft wat er in haar dorpje Waniendo gebeurde:

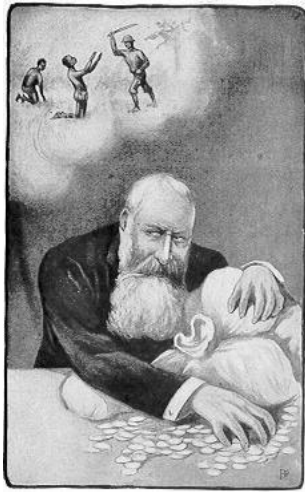
“...We waren allemaal druk bezig op de akker om onze plantages te wieden, want het was het regenseizoen en het onkruid schoot snel op, toen een boodschapper naar het dorp kwam en zei dat er een grote groep mannen aankwam, dat ze allemaal rode petten en blauwe kleren droegen, en geweren en lange messen, en dat er veel blanke mannen bij hen waren.....we liepen allemaal in het huis en gingen zitten. We zaten niet lang toen de soldaten schreeuwend naar binnen kwamen, en ze bedreigden Niendo (opperhoofd) met hun geweren. Ze stroomden de huizen binnen en sleurden de mensen naar buiten. Drie of vier van hen kwamen naar ons huis

en pakte mij vast, en ook mijn man Oleka en mijn zuster Katinga. We werden de weg op gesleurd en werden met touwen om onze nek vastgebonden, zodat we niet konden ontsnappen. We huilden allemaal, want we wisten nu dat we weggevoerd zouden worden als slaven. De soldaten sloegen ons met ijzeren stokken van hun geweren en dwongen ons naar het kamp van Kibalanga te marcheren, die beval dat de vrouwen afzonderlijk moesten worden vastgebonden, tien aan ieder touw, en de mannen op dezelfde manier. Toen we allemaal bij elkaar waren gebracht – en er waren velen uit andere dorpen die we nu zagen...- brachten de soldaten manden met voedsel die we moesten dragen, in sommige waarvan gerookt mensenvlees lag... Zo ging het verder tot de vijfde dag, toen de soldaten mijn zusters baby grepen en in het gras gooiden, waar ze hem achterlieten om te sterven, en haar dwongen kookpotten te dragen die ze in het verlaten dorp hadden gevonden. Op de zesde dag werden we erg zwak door gebrek aan voedsel en door het voortdurende lopen en slapen in het vochtige gras, en mijn man, die achter ons liep met de geit, kon niet langer op zijn benen staan, dus ging hij naast het pad zitten en weigerde verder te lopen. De soldaten sloegen hem, maar hij bleef weigeren zich te verroeren. Toen sloeg een van hen hem op het hoofd met het uiteinde van zijn geweer, en hij viel op de grond. Een van de soldaten ving de geit, terwijl twee of drie anderen de lange messen die aan het uiteinde van hun geweren zaten in mijn man staken. Ik zag het bloed naar buiten gutsen, en toen zag ik hem niet meer, want we passeerden de kam van een heuvel en hij was buiten zicht. Veel jonge mannen werden op dezelfde manier gedood, en veel baby's werden in het gras gegooid om te sterven. ... Na tien dagen marcheren bereikten we het grote water ... en werden we in kano's overgezet naar de stad van de blanken in Nyangwe.” (in Hochschild, “De geest van koning Leopold en de Congo”).

Is het verbazingwekkend dat vele Congolezen liever wensten te vallen in handen van de Arabische slavenhandelaars dan in die van hun Belgische ‘bevrijders’?

Geldzucht

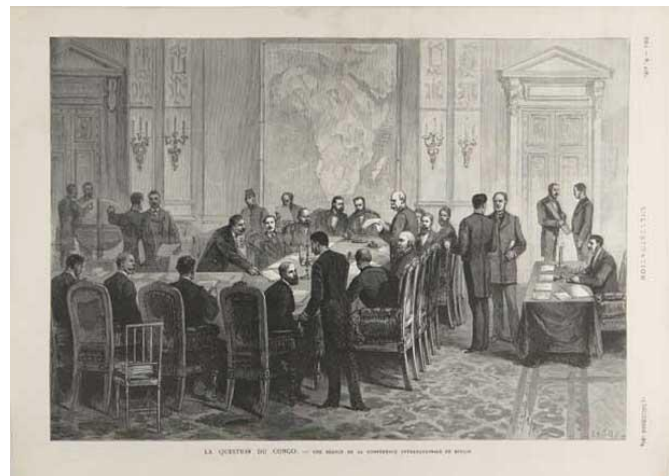

Aangezien de Congo Vrijstaat in de eerste jaren de koning veel meer kostte dan opleverde, moest hij enorme leningen aangaan, vooral toen zijn eigen familiekapitaal geleidelijk opraaakte¹⁷. Onder allerlei voorwendsels en via ondoorzichtige financiële constructies wist de koning kredieten los te krijgen bij verschillende banken en later - onder allerlei beloften van terugbetaling - ook bij de Belgische overheid. Geen van deze grote leningen werd terugbetaald. Ascherson ('Leopold II, de koning n.v.') geeft bij wijze van voorbeeld een beschrijving van zo'n constructie waarbij de koning 5 miljoen goudfrank (ong. 30 miljoen euro) leende bij de Belgische regering om een fictieve schuld af te betalen bij de Antwerpse bankier Browne de Tiège, welk bedrag nooit aan de staat werd terug- betaald. Begin jaren '90 besloot de koning dat alle gebieden in Congo die nog niet ontgonnen waren het wettige eigendom van de Congo Vrijstaat zouden worden. Congolezen die geen flauw benul hadden van

Europese noties van eigendomsrecht (er was trouwens geen enkele volkenrechtelijke basis voor deze beslissing) mochten in hun eigen gebieden niet meer jagen of verhuizen naar nieuwe gebieden om akkers te ontginnen. Dit leidde tot dramatische situaties. Bovendien ging dit besluit rechtstreeks in tegen de uitdrukkelijke bepalingen van de conferentie van Berlijn, die vrijhandel garandeerden. Toen internationale druk de koning verplichtte om Congo Vrijstaat weer open te stellen, bleek deze nieuwe eigendomsconstructie voor de koning zelfs een goudmijn.

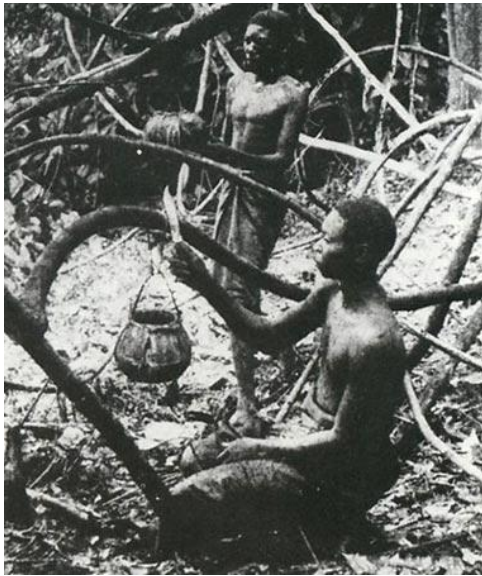
Buitenlandse bedrijven (bijv. ABIR was deels Belgisch deels Brits) en Belgische bedrijven (Anversoise e.a.) werden 'toegelaten' in de gebieden van Congo Vrijstaat en konden grote gebieden (sommige ter grootte van Oostenrijk of Nederland) in concessie (een soort pacht) krijgen om te ontginnen. De koning zorgde wel dat hij zelf meerderheidsaandeelhouder was van deze bedrijven en streek behalve de torenhoge dividenden ook nog commissies en belastingen op winstmarges op. In het bestek van dit

verslag kan hierop niet uitvoeriger worden ingegaan. Jean Stengers en recentelijk Frans Buelens gaan uitvoerig in op de winsten die hierbij zijn gemaakt. Expert op het gebied van de rubbercampagne Daniel Vangroenweghe stelt onomwonden dat geldzucht het allesbeheersende motief van Leopold en Congo Vrijstaat was. Deze geldzucht werd doelbewust vanuit Brussel aangewakkerd door een systeem waarbij de officieren en ambtenaren extra procenten konden opstrijken naarmate ze meer kilo's ivoor en later rubber en kobalt binnenbrachten. Alle middelen werden niet alleen gedoogd, maar zelfs aangemoedigd om de Congolese bevolking hiertoe te gebruiken. In de documentaire 'Rood rubber, witte koning, zwarte dood' benoemt Vangroenweghe deze geldzucht met de Bijbelse omschrijving als 'de wortel van alle kwaad' (vgl 1 Tim.6:10). Wat dat kwaad in de praktijk betekende zullen we hierna zien.

¹⁷ De koning had de regering aanvankelijk beloofd dat 'Congo de Belgische regering geen frank zou kosten'

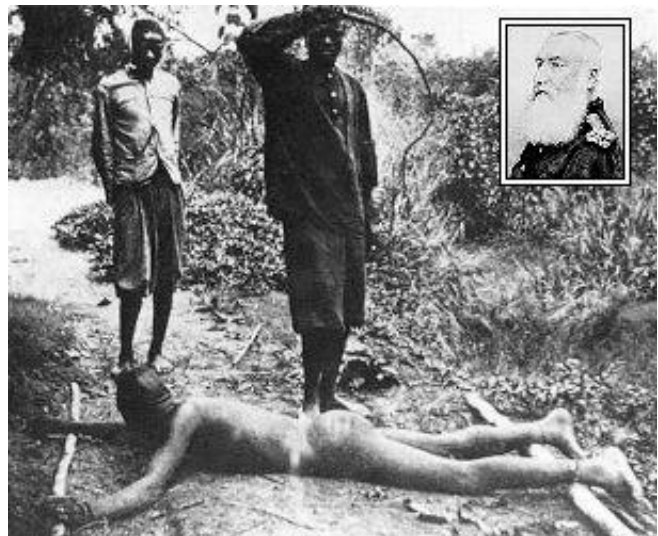
Rubbercampagne

Toen er eind jaren 1880 een enorme vraag naar rubber ontstond door de uitvinding van de rubberband, was dit voor de koning een geschenk uit de hemel. Vanaf nu werd alles in het werk gesteld om zo snel en zoveel mogelijk rubber te halen uit de grote wouden van Congo¹⁸. Hele dorpsgemeenschappen in het Evenaarsgebied, in Kasai en in het Kroondomein¹⁹ werden gedwongen ingezet om de jungle in te trekken om de latex af te tappen uit de lianen van de rubberbomen. Vanuit Brussel instrueerde de koning zijn ambtenaren in de Vrijstaat om de opbrengsten van de oogsten te verhogen tegen elke prijs. Extra commissies werden verleend aan ambtenaren die een hogere opbrengst konden voorleggen. Hierdoor werd een gewetenloze competitie en geldzucht bevorderd, die de ambtenaren en officieren ertoe brachten onnoemelijke wreedheden te begaan tegen de bevolking. Dorpen die niet wilden gehoorzamen om rubber te

oogsten werden afgebrand, en de bewoners gedood. Zij die te weinig latex hadden verzameld naar de zin van de ambtenaren van de Vrijstaat werden in sommige gevallen gedood, in andere gevallen werd hun de hand (soms handen) afgekapt ter afschrikking van de anderen, of kregen ze er genadeloos van langs met de chicotte. De chicotte was een zweep *“gemaakt van ongelooide, gedroogde nijlpaardhuid, gesneden in een lange, scherp gerande strook in de vorm van een kurkentrekker. Meestal werd de chicotte toegepast op het blote achterwerk van het slachtoffer. De slagen lieten blijvende littekens achter; meer dan vijftientig slagen kon bewusteloosheid betekenen; honderd of meer - een niet ongebruikelijke straf - was vaak fataal.”* (Hochschild).

Stanislas Lefranc, een vroom katholiek en monarchist die als magistraat werkte in Congo probeerde later in België via pamfletten en krantenartikels hiertegen te protesteren. Hij schrijft: *“Het hoofd van de basis kiest de slachtoffers uit. (...) Bibberend, verwilderd gaan ze met hun gezicht omlaag op de grond liggen (...) twee van hun makkers, soms vier, pakken hen bij hun voeten en handen vast en trekken de katoenen onderbroek omlaag. (...) Iedere keer dat de folteraar met de chicotte treft, verschijnt er een roodachtige striem op de huid van de beklagenswaardige slachtoffers, die, hoe stevig ze ook worden vastgehouden, zich naar adem happend in*

18 Tijd voor het aanleggen van rubberplantages was er niet, omdat de concurrentie in Latijns-Amerika hiermee al begonnen was. Het zou vele jaren duren voordat nieuw aangelegde plantages rendabel zouden worden, en rubber was nú nodig en in grote hoeveelheden.

19 Het Kroondomein was een gebied dat de koning voor zichzelf persoonlijk had gereserveerd en dat buiten het toezicht en de jurisdictie van de Congostaat viel. In dit gebied ter grootte van het Verenigd Koninkrijk heerste een zwaarder terreurregime, dat uitvoerig beschreven is door Van Groeneweghe.

afschuwelijke bochten wringen. (...) Bij de eerste slagen slaken de ongelukkige slachtoffers vreselijke kreten, die al snel overgaan in zwak gekreun. (...) Uit geraffineerde snoodheid eisen sommige officieren, en ik ben daar zelf getuige van geweest, dat wanneer de getergde hijgend opkrabbelt, hij hoffelijk de militaire groet moet brengen” (Hochschild).²⁰

Alle ambtenaren en officieren van de Vrijstaat moesten een document ondertekenen waarin ze beloofden geen enkel getuigenis dat de Vrijstaat schade zou kunnen toebrengen naar buiten te brengen, op straffe van verlies van pensioen en andere rechten.

Dene Morel²¹ wees er in zijn baanbrekende boek 'Rood rubber' in 1906 al op dat de mensenrechtenschendingen geen uitwassen waren, maar doelbewuste strategie om hogere opbrengsten te halen. Zijn aanklacht was dan ook niet gericht tegen de misdaden als zodanig, maar tegen de regime van de rubberoogsten van de Congo Vrijstaat als zodanig. Deze was er op geen enkele wijze op gericht om ook maar enigszins het welzijn van de lokale bevolking te verbeteren. Als voormalig officier van de transportschepen van ivoor en rubber observeerde hij in de haven van Antwerpen dat de lege schepen vooral gevuld werden met wapens, voor zij de terugweg

naar Congo ondernamen en geen enkele lading gericht was op het ontwikkelen van de kolonie zelf.

Op basis van grondig archiefonderzoek in verschillende landen heeft de Vlaamse antropoloog Vangroenweghe dit systeem gedetailleerd in kaart gebracht (zijn baanbrekende werk 'Rood Rubber, Leopold II en zijn Congo' is recentelijk heruitgegeven en aangevuld verschenen bij Van Halewijck). In recente tijd nemen ook andere historici deze analyse van het structurele karakter van de misdadigheid over:

“De leiding van de Onafhankelijke Congostaat, zowel als de concessiemaatschappijen zetten een bijzonder streng ontginningssysteem op dat de autochtone bevolking zwaar treft. Die bevolking is niet alleen onderworpen aan een meedogenloos werkregime, maar ook aan allerlei machtsmisbruik dat elk spoor van weerstand of zelfs elk signaal van passief verzet tegen de inhumane behandeling moet breken. In grote delen van de Onafhankelijke Congostaat worden dorpen verwoest, gebeuren standrechtelijke executies, worden mensen gegijzeld, gemarteld en verkracht en worden strafexpedities georganiseerd. Het is er dagelijkse kost. Niet alle streken worden op dezelfde manier getroffen, maar waar de feiten zich voordoen, gaat het niet om wat overdreven ijver of ontsporingen van losgeslagen enkelingen, maar er zit een vast patroon in waarbij de blanken aangespoord worden steeds meer goederen (rubber en ivoor) te leveren. Omdat externe controle op de beambten uitblijft, kunnen ze haast ongestraft hun gangen gaan” (Guy Vanthemssche, Congo, de impact van een kolonie op België, 2007).

Hieronder zullen we enkele misstanden wat meer onder de loep nemen

Gegijzelde vrouwen en kinderen

De lokale economie wordt door de rubbercampagne volledig ontwricht. Inlanders wordt verboden om nog in rivieren te vissen of zich in andere gebieden te vestigen om aan nieuw

²⁰ De Staat beperkte het gebruik tot maximaal 50 slagen en dan alleen op het achterwerk. David Van Reybroeck merkt op dat dit in de praktijk regelmatig werd overschreden soms zelfs tot 400 honderd slagen, en niet alleen op het achterwerk maar over het hele lichaam, met ernstige verwondingen en soms zelfs de dood tot gevolg. Ook ná 1908 bleef de chicotte nog dienst doen, zij het in minder hevige mate.

²¹ De Frans-Britse Dene Morel werd vanuit het V.K. de leider van een internationale campagne tegen de misdaden van de Congo Vrijstaat, die uiteindelijk leidde tot de gedwongen overdracht ervan aan de Belgische regering in 1908.

voedsel te komen. Bovendien worden soms hele oogsten geconfisqueerd door het leger of bij strafexpedities vernietigd. Het wekt geen verbazing dat honger, verzwakking, ziekten en dood veelal het gevolg waren. Als de rubberopbrengsten naar de zin van de vorst nog niet hoog genoeg waren, werd er zelfs toe aangespoord in sommige streken alle vrouwen en kinderen krijgsgevangen te maken. De mannen werden de jungle in gestuurd met de verzekering dat ze hun vrouwen en kinderen pas zouden terugkrijgen, als er genoeg latex was afgetapt. Er bestaan gedetailleerde boekhoudkundige overzichten met de namen en

andere gegevens van de vele duizenden gevangen vrouwen en kinderen waaruit blijkt dat dit een doelbewuste politiek was van de regering van Congo Vrijstaat. Behalve de vele vrouwen en kinderen die in gevangenschap van de honger stierven, vielen vele anderen ook nog ten prooi aan de seksuele verlangens van het Force Publique. Bij weigering van stamhoofden om mee te helpen oogsten werden strafexpedities ondernomen, waarbij hele dorpen werden vernietigd en de bewoners vermoord. Kannibalisme onder soldaten van het Force Publique was geen uitzondering. Hoewel de koning hiervan op de hoogte was, heeft hij, behoudens wat formele protesten, niets ondernomen om dergelijke praktijken te verhinderen. Ambtenaren en officieren die de wreedste misdaden hadden begaan, waren doorgaans het meest lucratief en werden vaak opnieuw aangesteld. Het rechtsapparaat van de Congo Vrijstaat heeft slechts in enkele gevallen ambtenaren gestraft en dan nog wel met bijzonder lichte straffen in verhouding tot de begane misdaden. Vele van de misdadigers konden bovendien ongestraft naar België terugreizen en soms na enkele jaren weer terugkeren. Deze cultuur van straffeloosheid maakte dat het kwaad ongeremd kon voortwoekeren.²²

Kinderkolonies

De staat richtte ook kinderkolonies op met het doel om getrainde militairen af te leveren. In de woorden van de koning zelf: *‘‘Ik geloof dat we 3 kinderkolonies moeten oprichten... onder de geestelijkheid met een soldaat... Het doel van deze kolonies is bovenal om ons van soldaten te voorzien... We moeten dus drie grote kazerne’s bouwen... die elk onderdak bieden aan 1500 kinderen en administratief personeel’’* (Hochschild).

De gouverneur-generaal ging vanaf dan zoveel mogelijk mannelijke kinderen verzamelen voor deze kolonies. Ook door katholieke missionarissen werden kinderkolonies opgericht. In theorie was dit voor ‘wezen’, maar in de Afrikaanse culturen bestaat het Europese concept van ‘wees’ niet en worden kinderen door de familie of clan opgevoed. Tijdens de dodelijke raids van het

²² Hochschild geeft deze episode in zijn boek de veelzeggende titel: *‘‘Waar geen 10 geboden meer zijn’’*. De wereldberoemde novelle *‘Heart of darkness’’* van ooggetuige Joseph Conrad beschrijft tot welke diepte van duisternis dit kwaad zich kon ontplooiën in de binnenlanden van Congo.

Force Publique werden de overlevenden meegevoerd en kinderen gebracht naar de katholieke missionarissen. Dezen hielden er nochtans een andere voorstelling op na: *“De paters en zusters van Sinte-Maria-Berghe, Nieuw-Antwerpen, Boma en Moanda zegden niet dat hun kinderen gekidnapt waren. Zij zegden integendeel dat die bevrijd waren uit de handen van Arabische of andere slavendrijvers om tot voor de beschavingsnuttige elementen, soldaten ambachtslui, opgeleid te worden in hun schoolkolonies”* (Delathuy).

Ook in de staatskolonies waren geestelijken actief: *“....Sinds het laatste konvooi kinderen uit Buta zijn er nog vijftientig gearriveerd. Af en toe hebben we enkele van de kleintjes gedoopt, indien het gevaar bestond dat ze zouden sterven... Op 1 juli hebben we de nationale feestdag gevierd van de Congo Vrijstaat. Om acht uur met al onze kinderen en een vlag voorop, stonden we aan de voet van de trap die in de klip was uitgehakt, om commandant Devos en zijn soldaten te verwelkomen. Onderweg terug naar de missie marcheerden de kinderen voorop, de soldaten*

erachter. ... Tijdens de mis werd op het moment van het opheffen van de hostie ‘presenteer geweer’ geblazen op de jachthoorn” (Hochschild).

Tevens werd in de kinderkolonies de chicotte gebruikt en werden ongehoorzame of weggelopen kinderen geboeid. Tijdens de eindeloze transporten naar de kolonies stierven onderweg talloze kinderen van uitputting. Bijvoorbeeld tijdens de gedwongen mars naar de staatskolonie van Boma in 1892-1893 kwamen van de 108 slechts 62 kinderen aan. Een moeder-

overste van een katholieke kolonie voor meisjes schreef aan een overheidsfunctionaris van Congo: *“verscheidene van de kleine meisjes waren zo ziek bij aankomst dat (...) onze goede zusters hen niet konden redden, maar allen hadden het geluk het Heilig Doopsel te ontvangen; zij zijn nu engeltjes in de hemel die bidden voor onze grote koning”* (Hochschild).

Volgens A. M. Delathuy, die jarenlang archiefonderzoek heeft gedaan in deze materie, was de kindersterfte in de kolonies verschrikkelijk: *“Volgens de gegevens van Scheut (paters van Scheut, nvdr) waren er te Nieuw-Antwerpen 1000 doden op 1.500 kinderen die in ontvangst genomen werden in de periode 1890-1897. In 1898-1899 arriveerden er 875 kinderen van wie er 385 stierven. Samen 1.385 doden voor het decennium. Te Sinte-Maria-Berghe telde men 503 doden op 13 april 1899 en 90 vanaf die datum tot 31 maart 1900. Samen 593. De missiepost Nieuw-Antwerpen vóór 1900 en Sinte-Maria-Berghe kunnen zonder overdrijving dodenkampen van Afrikaanse kinderen genoemd worden.”*

In een van zijn schaarse commentaren bij de veelal droge opsomming van archiefgegevens stelt hij: *“De Scheutisten werden door die sterfte niet beroerd. Zij zagen aan die sterfte alleen de positieve kant die hen toeliet veel doopsels toe te dienen. Zij waren – volgens de mentaliteit van toen - gelukkig zoveel zielen uit de klauwen van de duivel te redden en zoveel lieden het eeuwig geluk te bezorgen. Nochtans moesten zij in hun laatzinnigheid t.o.v. de zwarten voor niemand van hun tijd onderdoen...”*

Over de relatie tussen de Scheutisten en de overheid schrijft hij verder: *“Zij (scheutisten, nvdr) waren gevangenen van de staat omdat zij hun evangelisatie door middel van ‘schoolkolonies’ op de staatsterreur bouwden en hun evangelisatie door middel van aankoop van slaven enkel met de instemming van de staat konden bedrijven. Hun evangelisatie was een macabere affaire het eerste decennium: meer dan de helft van hun doopsels tijdens dat decennium werd aan stervenden toegediend, vooral kinderen. Hun totaal aantal doopsels tijdens dat decennium kan op 13.500 geschat worden. Dus stierven zowat 5000 kinderen in hun handen, naast de duizenden die stierven vóór ze bij hen arriveerden.”*

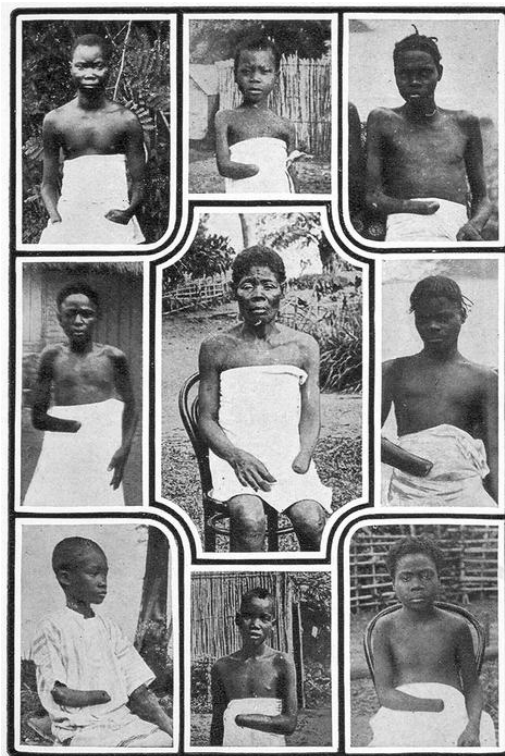
Nogmaals zij opgemerkt dat niet alle orden er dezelfde methoden en benadering²³ op nahielden, zoals ook in zijn boek vermeld wordt.

Afgehakte handen en hoofden

Bij de strafcampaagnes tegen ´onwillige´ dorpen moesten de soldaten kunnen aantonen dat ze de patronen van hun geweren niet hadden verspild. Daartoe moesten ze bij elk slachtoffer de rechterhand als bewijs mee nemen. Deze werden dan eerst gerookt en dan in manden teruggedragen naar het basiskamp. Er zijn meerdere getuigenissen en ook foto's bewaard gebleven van levenden bij wie één of soms beide handen werden afgekapt. Door dit te doen konden de soldaten de uitgespaarde kogels gebruiken voor de jacht op wild. Vele honderden dorpen zijn bij deze straf- expedities verbrand, de gewassen vernietigd, en vele tienduizenden bewoners wreed vermoord. Doel was afschrikking van de andere dorpen en bewoners om maar gewillig veel rubber te oogsten. Het voert te ver om alle wrede details en bijzonderheden van deze strafcampaagnes te vernoemen. Sommige zijn té erg voor woorden. Om iets van de mentaliteit van bepaalde ambtenaren en officieren te begrijpen halen we de woorden aan van een officier van het Force Publique, Léon Fievez. Wanneer omliggende dorpen weigeren om zijn manschappen van de benodigde vis en cassave te voorzien zegt hij: *´Ik voerde oorlog tegen hen. Eén voorbeeld was genoeg. Honderd afgehakte hoofden en sindsdien zijn er voldoende voorraden op de basis geweest. Mijn doel is uiteindelijk humanitair. Ik heb honderd mensen gedood, (...) maar daardoor kregen vijfhonderd anderen de kans te blijven leven´* (Hochschild).

In de reportage ´White king, red rubber, black death´ van de BBC²⁴ komt het getuigenis voor van een klein meisje bij wie de handen waren afgehakt, en die dagen in de buurt van haar gedode moeder blijft. Haar vader weet haar uiteindelijk te vinden en brengt haar naar een protestantse missiepost, waar ze alsnog na enkele maanden sterft. In dit ene persoonlijke verhaal voelen we iets van de oceaan van pijn en verdriet, die door talloze kostbare mensenlevens is ervaren. Ook enkele liederen die in die tijd gezongen werden door de Congolezen zelf geven iets van dit diepe gevoel van verlatenheid en ontreddeering weer:

*We zijn het zat te leven onder deze tirannie
We kunnen het niet verdragen dat onze vrouwen en kinderen
worden weggevoerd*

23 Ook de Jezuïeten waren met hun ´kapelhoeven´ bijzonder weinig geliefd bij de Congolese bevolking. Het voert te ver om over alle aspecten hiervan uit te wijden, maar verwezen zij naar A. M. Delathuy, ´Missie en Staat in Oud-Congo´, en ook: ´Jezuïeten in Congo met zwaard en kruis´.

24 In 2004 op Canvas en RTBF in aangepaste versie uitgezonden op de Belgische tv., ondanks protesten van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken

en aan drankjes geen gemis.

*En onder onze handen genomen door de
blanke wilden
We zullen oorlog voeren
We weten dat we zullen sterven, maar we
willen sterven.
We willen sterven
(opgetekend door een Zweedse zendeling)*

Vele blanke avonturiers lieten zich liever
inspireren door de woorden van de Engelse
schrijver Kipling:
*Verscheep me ergens oost van Suez,
waar het beste als het slechtste is,
Waar er geen tien geboden zijn*

Of door een lied opgetekend door een nieuw toegekomen officier uit de mond van collega's:

*Y en a qui font la mauvais' tête à leurs parents
Qui font les dett', qui font la bête inutil'ment
Qui, un beau soir, de leur maîtresse ont plein le dos:
Ils fichent le camp plein de tristesse pour le Congo
(Er zijn van die lui die opvliegen tegen hun ouders, die schulden maken, die zinloos de zatlap
uithangen, die op een avond genoeg hebben van hun maîtresse. Ze gaan ervan tussen, vol
tristheid, naar de Congo)*

Propaganda

Dragers van palmnoten, Alberta (HCB), 1922

In ons eigen land werden er in die tijd geheel
andere gedichten geschreven die de
heldhaftige strijd van de legers van de koning
tegen de Arabische slavendrijvers bezongen:
Sur les plages où les entraîne

*La voix d'un sage Souverain,
Nos soldats vont l'âme sereine
Affrontant un climat d'airain
De l'Africain briser la chaîne
En domptant l'Arabe inhumain
(Op de stranden waar de stem van de wijze
koning hen roept, trotseren onze soldaten
met serene inborst het hardvochtig klimaat,
om de ketenen van de Afrikaan te breken,
onderwijl de onmenselijke Arabier temmend')
Dergelijke heldendichten waren het resultaat*

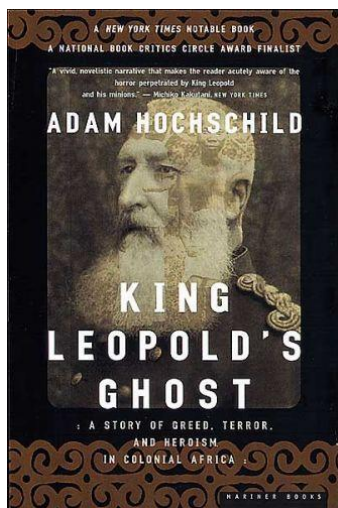
van de goed gesmeerde propagandamachine van de koning. Veel geld besteedde hij om
journalisten van verschillende kranten om te kopen om over zijn Congo alleen maar positieve
artikelen te publiceren, anderen betaalde hij om studies te publiceren waarin de verdiensten van
de beschavingsmissie in Congo werden verheerlijkt en om de 'leugens' van de critici te
ontmaskeren. Ook in buitenlandse kranten (in Frankrijk, Engeland, Duitsland en de V.S) wist hij
journalisten om te kopen om de kritiek op de misdaden in Congo te ontkrachten of te ontkennen.
Pas na de affaire Stokes keerde het tij zich en groeide internationale kritiek op het schenden van

de vrijhandelsovereenkomsten van Berlijn. In eigen land wist hij deze kritiek af te wimpelen als een samenzwering van protestantse missionarissen die als spionnen in dienst van Groot-Brittannië het op zijn Congo zouden hebben gemunt.

Deze eenzijdig rooskleurige beeldvorming over het beschavingswerk in Congo was een motief dat zelfs tot na de onafhankelijkheid in 1960 zou voortduren. Bij de overdrachtsplechtigheid van Congo in 1960 bleek dit uit de lovende woorden van koning Boudewijn over het beschavingswerk van zijn illustere voorganger en oudoom Leopold II. De tentoonstelling *'Congo, de propagandamachine van 1885 tot 1960'* uit 2007 heeft deze beeldvorming zeer aanschouwelijk duidelijk gemaakt. Ook in het geschiedenisonderwijs op scholen is de verheerlijking van dit verleden tot in de jaren '80 van de 20e eeuw merkbaar (zie vorige studie). Zelfs aan universiteiten is er geen of nauwelijks ruimte om open of verholen kritiek te uiten op deze periode. Pas eind jaren '50 verandert dit door het werk van Jean Stengers van de VUB die enkele kritische studies over deze periode publiceert. Maar het is pas in 1986 dat de zeer gedetailleerde studie *'Rood rubber'* van Daniel Vangroenweghe (antropoloog en later professor aan de UG) de rubbercampagne en haar gruwelijke misdrijven voor een iets groter publiek openbaar maakt. Ook de nauwkeurige maar moeilijk leesbare studies van A. Delathuy (pseudoniem voor gepensioneerde Afrika- ambassadeur Jules Marchal) enkele jaren daarna bevestigen dat beeld.

Balans

De Amerikaanse historicus Adam Hochschild baseert zich grotendeels op Vangroenweghe's en Delathuy's onderzoeksresultaten als hij in 1998 de internationale bestseller *'King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in the heart of Africa'* publiceert. Op basis van hun berekeningen en die van de beroemde Vlaamse antropoloog Jan Vansina (universiteit van Wisconsin, V.S.) komt hij tot een terugval van de bevolking tussen 1880 en 1920 van zo'n 10 miljoen mensen²⁵! In eigen land wordt het boek in academische kringen met veel scepsis ontvangen. Het zou te populistisch en eenzijdig een negatief beeld van de koning en zijn kolonie hebben geschilderd, terwijl het verhaal zich kadert in een tijd waarin kolonialisme algemeen aanvaard was. Het getal van 10 miljoen slachtoffers zou overdreven zijn, aangezien er geen goede instrumenten zijn om de demografische veranderingen in die tijd vast te leggen. Vanthemsche (*'Congo, de impact van de kolonie op*

België") nuanceert door te stellen dat niemand precies weet hoeveel mensen er aan het einde van de 19e eeuw in het hart van Afrika woonden, en dat geen ernstig historicus zich zou wagen aan een 'exact' aantal slachtoffers. Maar ook hij gewaagt in zijn studie van een 'spectaculaire

25 Vangroenweghe baseert zich op verschillende rapporten m.b.t. de Basengele en de Bolia stammen, als hij stelt dat deze gedecimeerd zijn in proporties die herinneren aan de holocaust tijdens WO II. De bevolking van deze stammen zou in 1910 zijn teruggebracht tot 30% ten hoogste 40% van de oorspronkelijke bevolking in 1898.

daling van het aantal inwoners in bepaalde streken en beschouwt het als onbetwistbaar te gewagen van *‘vele honderdduizenden, ja zelfs enkele miljoenen mensen, die omkwamen na en ten gevolge van de blanken’*. In deze aantallen zijn ook die slachtoffers verdisconteerd die door honger, uitputting en ten gevolge daarvan woekerende epidemieën als slaapziekte bezweken. Het is onjuist om te spreken van een *‘holocaust’* of *‘genocide’* zoals Hochschild doet, aangezien de koning nooit met voorbedachte rade de Congolese bevolking heeft willen uitroeien. Anderen, waaronder Delathuy en recent Van Reybroeck (Congo) hanteren het passender woord *‘hecatombe’*, wat massaslachting betekent. Maar laten we niet vergeten dat voor de slachtoffers het gehanteerde vocabulaire geen enkel verschil uitmaakte. Of zij nu doelbewust of als *‘collateral damage’* werden gedood, hun leven had in de ogen van de staat slechts economische waarde, en kon bij gebrek daaraan zonder meer worden vernietigd en vervangen.

Verantwoordelijkheid

In zijn studie *‘Congo, de impact van een kolonie op België’* (2007) gaat Guy Vanthemsche ook in op de impact van Congo Vrijstaat op de Belgische politiek ná 1908. Hij beschrijft deze overgang als *‘een collectief geheugenverlies’*. Het genie van Leopold II wordt bezongen in alle toonaarden. Misstanden worden ofwel ontkend, ofwel geminimaliseerd, gerechtvaardigd of soms erkend maar snel haast men zich erbij te zeggen dat ze ook bestreden zijn.

“Het officiële België heeft zich voor de episode van Leopold II dus nooit verantwoordelijk gevoeld. Die houding heeft het achtervolgd tijdens heel de koloniale periode en lang nadien. Het was een blok aan het been door het aanhoudend te willen verbergen of te ontkennen. De kolonialen (zij die ná 1908 in Congo verbleven, nvdr) en de politieke en economische verantwoordelijken die de sombere jaren van de

Onafhankelijke Congostaat niet hebben meegemaakt, hebben eerlijk geloof gehecht aan de officiële lezing. Ze hebben dus met overtuiging de zogenaamde ‘laster’ aan het adres van de Onafhankelijke Congostaat en dus indirect van Belgisch Congo en aan henzelf, met verontwaardiging van de hand gewezen. De Belgische kolonialen echter die in het leopoldiaanse Congo vertoefd hadden en met eigen ogen gezien hadden hoe het er toeling hebben gezwezen en hebben de mantel der vergetelheid gespreid over alles wat het imago van de Grote Koning kon aantasten....De koning is op zijn voetstuk gezet, de episode van het rubber is ‘verdrongen’ en het officiële België wordt voor meer dan een halve eeuw de erfgenaam van de wel bijzondere politieke entiteit die het Congo van Leopold II ongetwijfeld is.”

Over de individuele aansprakelijkheid van onze eigen landgenoten stelt Jan Vansina (professor antropologie Wisconsin): *“Dat zoiets heeft kunnen bestaan, dat zoveel beschaafde, kalme, evenwichtige Belgen betrokken zijn bij de hier verhaalde feiten, mag ons tot nadenken stemmen. Ten eerste krijgen we hierdoor een beter begrip bij het opmaken van de eindrekening van de kolonisering (hoe groot en van welke aard was de schuld; het besef dat er effectief van schuld sprake is). Ten tweede komen we hierdoor tot het inzicht dat gruwel en geweld niet alleen uitspattingen van twijfelachtige individuen met een gestoorde persoonlijkheid zijn, maar ook kunnen voortspruiten uit een systeem – dat wordt wel niet altijd bewust zo ervaren – en dat zoiets nooit meer mag voorkomen”* (inleiding op *‘Rood Rubber’*, van Vangroenweghe).

Conclusie

Vaak is gewezen op het feit dat misdaden in alle kolonies voorkwamen en dat het hele Westerse koloniale streven van het einde van de 19e en eerste helft van de 20e eeuw algemeen aanvaard was. En verder dat het gemakkelijk is om met de moderne standaard van ons internationale rechtsgevoel te beoordelen wat 100 jaar geleden werd goedgekeurd of gedoogd²⁶. Het is waar dat het kolonialisme een in het Westen aanvaard fenomeen was. Dat gegeven op zich levert echter nog geen verschuiving op in Gods ogen. Bij de conferentie in Berlijn (1884-85) was geen enkele Afrikaan uitgenodigd om het recht tot opdeling van hun continent onder Westerse mogendheden te betwisten.

Misdaden en uitbuiting kwamen inderdaad niet alleen in Congo Vrijstaat voor. Ook de Duitse koloniën in Oost- en Zuid-West Afrika hebben honderdduizenden mensenlevens gekost. De Britse kolonies hadden weliswaar een iets milder regime, maar hebben ook diepe sporen van

bitterheid en pijn nagelaten. De Nederlandse reputatie in Ned. Indië en Suriname was bijzonder slecht, getuige o.a. het boek van Multatuli, de Max Havelaar. Al deze landen zijn daarvoor elk afzonderlijk aansprakelijk en dienen rekenschap te geven aan de Almachtige voor hun misdaden.

Wat betreft Congo Vrijstaat laten we nog éénmaal de internationaal vermaarde Vlaamse antropoloog, Daniel Vangroenweghe, aan het woord: *“...nooit, voorzover wij weten, heeft de uitbuiting door een staat of een staatsleider ergens zoveel monsterlijke wreedheden veroorzaakt als die welke zijn opgetekend in het Congo van Leopold II, onder de leiding van concessiebedrijven die geheel gecontroleerd werden door de koning”* (Rood rubber, Leopold II en zijn Congo).

In zijn recent verschenen boek ‘Congo, land zonder staat’ bepleit de bekende journalist en decennialange specialist over Congo, Guy Poppe, om na jaren van toedekking en ontkenning eindelijk de weg van openheid te bewandelen²⁷. *“Het spreekt voor zich dat naar*

²⁶ Er wordt dan wel vergeten dat een van de bepalingen van de conferentie van Berlijn was dat de inlandse bevolking moest worden gediend met vooruitgang en verheffing.

²⁷ Hij spreekt in dit verband vooral over de dramatische omstandigheden bij en na de overdracht in 1960.

aanleiding van de vijftigste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid ook België op dat historische moment terugblijkt, op een periode dat het in het brandpunt van de internationale belangstelling stond. Er is reden toe om dat verleden niet toegedekt te houden”.

Dat de duiding van het verleden directe gevolgen heeft voor de betrekkingen tussen onze landen in het heden wordt klaar verwoord door de Congolese professor Ndayzel è Nziem (universiteit van Kinshasa): *“De eis om een vorm van internationale rechtvaardigheid vindt steeds meer ingang, onder meer ingegeven door de opgang van een neokoloniaal discours dat het koloniale geweld tracht te banaliseren en dat reacties uitlokt. Dat revisionisme, dat een vorm van onverdraagzaamheid propageert ten aanzien van de kritiek op de koloniale onderneming en verzachtende omstandigheden tracht te vinden om het onverdedigbare goed te praten en alle verantwoordelijkheid bij de Afrikanen te leggen, zou doorgaan voor een nieuwe vorm van koloniaal geweld. Het leidt geen twijfel dat het zal worden beantwoord met een nieuwe uiting van antikoloniaal geweld”.*

Of – in een andere context maar even valabel – met de recente woorden van kardinaal Léonard: *“Enkel de waarheid en deze moed zullen ons vrijmaken en de geloofwaardigheid herstellen”*

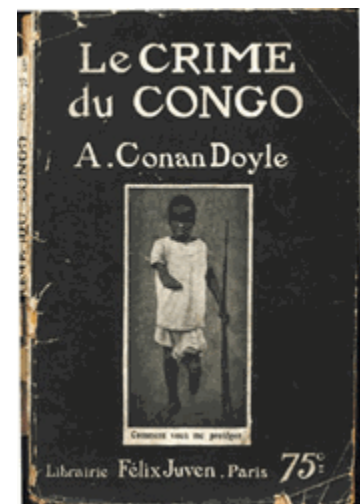
Philip Quarles van Ufford (Verzoeningscomité Congo-België - comité Pray4belgium)

www.pray4belgium.be

Geraadpleegde literatuur:

historisch

- Acherson, Neil, *‘De biografie van Leopold II, De koning nv’* Manteau, Antwerpen, 2002 (oorspr. Eng. editie 1963) (Schotse journalist)
- Buelens, Frans, *‘Congo, 1885-1960, een financieel-economische geschiedenis’*, EPO, Berchem, 2007 (professor aan het HIVT en onderzoeker op studiecentrum voor onderneming en beurs van de Universiteit Antwerpen)
- Delathuy, A.M., *‘Jezuïeten in Congo met zwaard en kruis’*, EPO, Berchem, 1986
- Delathuy, A.M., *‘Missie en staat in Oud-Congo, witte paters, scheutisten en jezuïeten, 1880-1914’*, EPO, Berchem, 1992 (doctor in de Wijsbegeerte en Letteren KUL en gewestambtenaar in Belgisch Kono en later werkzaam in verscheidene voormalige Britse en Franse koloniën in West-Afrika)
- Hochschild, Adam, *‘De geest van koning Leopold II en de plundering van de Congo’* Meulenhoff, Amsterdam, 1998 (10e druk 2001), (Hochschild is als journalist en schrijver bekroond met de hoogste onderscheidingen in de V.S. en Canada)
- Ndayzel è Nziem, Isidor, *‘Leopold II gezien vanuit Congo: aanwezig in de geschiedenis maar afwezig in het geheugen’* in *‘Leopold II, ongeneerd genie?’* verzamelbundel o.r.v. Dujardin, Rosoux en De Wilde, Lannoo, Tielt, 2009 (Ndayzel è Nziem is gewoon hoogleraar Historische Wetenschappen, universiteit van Kinshasa, en onderzoeker aan Centre des Mondes Africains van de Sorbonne, Parijs)
- Poppe, Guy, *‘Congo, land zonder staat’*, Borgerhoff & Lambergts, Gent, 2010
- Vangroenweghe, Daniel, *‘Rood Rubber, Leopold en zijn Congo’*, Van Halewijck, Tielt 2e herziene uitgave, 2010 (uitgebreidere versie)

(Vangroenweghe is doctor in de sociale en culturele antropologie en emeritus professor geschiedenis aan de UG Gent)

- Vangroenweghe, Daniel, *'Du sang sur les lianes, Léopold II et son Congo'*, Didier Hattier, Bruxelles, 1986
- Vangroenweghe, Daniel, *'Voor Rubber en ivoor. Leopold II en de ophanging van Stokes'*, Van Halewijck, 2005
- Van Reybroeck, David, *'Congo, een geschiedenis'*, de Bezige Bij, Amsterdam, 2010 (mei 4e druk)
- Vanthemsche, Guy, *'Congo, de impact van een kolonie op België'*, Lannoo, Tielt, 2007
(Vanthemsche is hoogleraar hedendaagse geschiedenis aan de VUB)

reisjournaal:

- Butcher, Tim, *'Bloedrivier, een reis naar het gebroken hart van Afrika'*, Nieuw Amsterdam, A'dam, 2008 (een boeiend verslag van de reis van de auteur in 2004 in de voetsporen van Stanley, waarbij hij de continuïteit van de patronen van het verleden naar het heden blootlegt)

dagboek:

- Poppe, Guy, *'Congodagboek 1996-2009, De boom waarnaar ze stenen gooien'*, Meulenhoff/Manteau, 2009 (scherpe analyse van huidige problemen in Congo met degelijk historisch perspectief)

biografie:

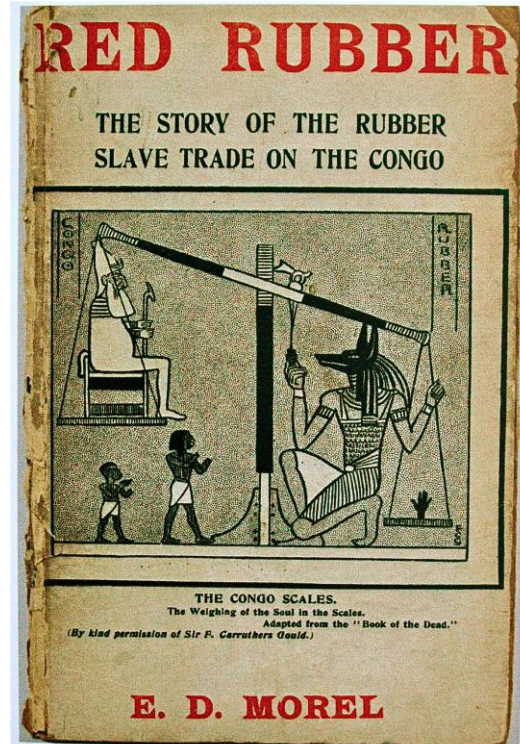
- Kennedy, Pagan, *'De zwarte Livingstone, een waargebeurd verhaal in het Congo van de 19e eeuw'*, (vertaling) Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2006 (een biografie over een zwarte Amerikaanse zendeling, die als eerste doordringt in het Kuba-koninkrijk, en die de getuigenissen van de gruwelen van het rubber-regime naar buiten brengt, wat leidt tot de grote internationale campagne tegen Congo Vrijstaat).

roman/novelle:

- Conrad, Joseph, *'Heart of Darkness'* Penguin Books, (herdruk), oorspr. 1899. (klassieke novelle over reis over de Congo-rivier, waarin de hoofdpersoon (eigenlijk auteur) geconfronteerd wordt met de duistere gruwel ('the horror, horror') van de Congo Vrijstaat).

tv-documentaire:

'White king, red rubber, black death', een bijzonder indringende documentaire van de BBC, bewerkt voor België met medewerking van Vlaamse journalisten, wetenschappers en geestelijken. Uitgezonden ondanks protesten van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken in 2004. Veel van het materiaal in deze documentaire gaat terug op het boek van Hochschild en ook Vangroenweghe..

E.D. Morel, *Red Rubber*, 2^e uitg., Londen, 1907

In 1906 verschijnt het boek van Edmund Dene Morel *Rood rubber* een formulering die in voege was in de Onafhankelijke Congostaat om de oogst van wilde rubber aan te duiden. Het boek is een aanklacht tegen het bewind van Leopold II in de Onafhankelijke Congostaat.

